

Wolgakinderen

Ander werk van Guzel Jachina in Nederlandse vertaling

Zulajka opent haar ogen (roman, 2017)

Guzel Jachina

Wolgakinderen

Vertaald door Arthur Langeveld

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2020

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

The publication was effected under the auspices of the
Mikhail Prokhorov Foundation TRANSCRIPT Programme to
Support Translations of Russian Literature.

Oorspronkelijke titel *Deti moi*
Oorspronkelijke uitgever AST, Rusland
Published by arrangement with ELKOST Intl. Literary Agency
Copyright © 2019 Guzel Jachina, all rights reserved
Copyright translation © 2020 Arthur Langeveld / Em. Querido's
Uitgeverij bv, Weteringschans 259 1017 xj Amsterdam

Omslag Ilona Snijders
Omslagbeeld skaman306/Getty Images

ISBN 978 90 214 1612 0 / NUR 302
www.querido.nl

Inhoud

Vrouw 7
Dochter 141
Leerling 243
Zoon 335
Kinderen 455

Epiloog 523

De kalender van Jakob Bach 527

Aantekeningen 529

Vrouw

De Wolga deelde de wereld in tweeën.

De linkeroever was laag, plat en geel, overgaand in de steppe, waarachter elke ochtend de zon opkwam. De aarde was hier bitter van smaak en omwoeld door grondeekhoorns, het gras was dicht en hoog, de schaarse bomen waren laag en krom. De akkers en groentetuinen liepen tot aan de horizon, bont als een Basjkierse deken. Langs de waterkant kleefden dorpen. Vanuit de steppe woei een hete, kruidige wind die rook naar de Toerkmeense woestijn en het zout van de Kaspische Zee.

Hoe de aarde van de andere oever was wist niemand. Aan de rechterkant van de rivier rezen machtige bergen op, die steil naar het water afdaalden, alsof ze met een mes waren afgesneden. Langs het snijvlak, tussen de stenen, stroomde zand weg; de bergen werden daardoor niet lager, maar leken integendeel ieder jaar steiler en steviger – 's zomers donkergroen van de bossen waarmee ze waren begroeid, 's winters wit. Achter die bergen ging de zon onder. Daar ergens ver weg, achter de bergen, lagen nog meer wouden, koele loofbossen en sluimerende naaldwouden, en grote Russische steden met witstenen kremlins, en moerassen, en doorschijnend blauwe meren met ijskoud water. Van de rechteroever kwam eeuwig een koude wind; dat was de Noordzee die daar ergens ver weg lag te ademen. Sommige mensen noemden die nog bij de oude naam: Duitse Zee.

Schulmeister Jakob Ivanovitsj Bach voelde deze onzichtbare grens precies in het midden van de Wolgawateren, waar de golven een zwartzilveren stalen glans kregen. Maar de weinigen met wie hij zijn zonderlinge gedachten deelde, begrepen er geen snars van, gewend als ze waren hun eigen Gnadenthal eerder te zien als centrum van hun kleine, door steppen omgeven universum dan als grensplaats. Bach ging liever niet in discussie: elke uiting van onenigheid deed zijn hart pijn. Hij leed zelfs wanneer hij een leerling die in gebreke was gebleven op school de les moest lezen. Misschien dat hij daarom doorging voor een niet al te beste onderwijzer; Bach had een zachte stem, een zwak gestel en zo'n onopvallend voorkomen dat er werkelijk niets over te zeggen valt. Net als trouwens over zijn leven in het algemeen.

Elke ochtend, nog bij het licht van de sterren, werd Bach wakker en luisterde onder zijn eendendonzen deken naar de wereld. De zachte, onsamenhangende geluiden van anderen leven rondom hem en boven hem kalmeerden hem. De winden die over de daken woeien – 's winters hard, vermengd met sneeuw en ijzel, in het voorjaar soepel, met een vochtige adem en vol hemelse elektriciteit, 's zomers lauw en droog, vermengd met stof en graszaad. De honden die blaften ter begroeting van hun bazen wanneer die naar buiten kwamen. Het loeiende vee op weg naar de drinkplaats (een nijvere kolonist zou een os of een kameel nooit smeltwater te drinken geven of water dat een nacht in een emmer had gestaan; het eerste wat hij 's morgens deed was het vee naar de Wolga brengen om het te drinken, nog voor hij aan het ontbijt en zijn overige zorgen begon). In de tuinen zetten de vrouwen hun eindeloze liederen in, om de koude ochtend op te luisteren of gewoon om niet in slaap te vallen. De wereld ademde, kraakte, floot, loeide, hoeftrappelde, zong in een veelstemmig koor.

De geluiden van zijn eigen leven waren zo schaars en onbeduidend dat Bach ze niet eens meer hoorde. Het enige

raam in zijn kamer rammelde bij elke windvlaag (hij had het glas al een jaar geleden steviger in het kozijn moeten vastzetten en de kieren met kamelenwol dichtstoppen). De schoorsteen, die al lang niet meer was geveegd, knetterde. Een enkele keer piepte er ergens vanachter de kachel een grijze muis (hoewel, misschien was het wel een tochtvlaag tussen de vloerplanken door, en was de muis allang gecrepeerd en voer voor de wormen geworden). Dat was eigenlijk alles. Het was veel interessanter naar het *grote* leven te luisteren. Daar ging hij soms zo in op dat Bach vergat dat hij ook zelf deel van die wereld uitmaakte; dat ook hij de deur uit kon gaan en zich bij dat koor voegen: uit volle borst uitdagend iets zingen, bijvoorbeeld het kolonistenlied ‘Ach Wolge, Wolge...!’ of hard de voordeur dichtslaan, ja, of tenminste gewoon niezen. Maar Bach luisterde liever.

Om zes uur ’s ochtends stond hij gekleed en gekamd bij de klokkentoren naast de school met zijn horloge in zijn hand. Hij wachtte tot de beide wijzers in één rechte lijn stonden – de korte wijzer op de zes, de lange op de twaalf – en trok dan hard aan het touw: dof beierde de bronzen klok. In de loop der jaren had Bach hierin zo’n meesterschap ontwikkeld dat de klok exact op het moment sloeg waarop de lange wijzer het hoogste punt van de wijzerplaat bereikte. Een ogenblik later, dat wist Bach, draaide iedere bewoner zich bij dit geluid om, zette zijn pet of muts af en fluisterde een kort gebed. In Gnadenthal was de nieuwe dag begonnen.

Het was een van de taken van de Schulmeister om drie maal de klok te luiden: om zes uur, om twaalf uur en om negen uur ’s avonds. Het klokluiden beschouwde Bach als zijn enige waardevolle bijdrage aan de om hem heen klinkende symfonie van het leven.

Bach wachtte tot de allerlaatste trilling van de klok was verklonken en rende dan terug naar het *Schulhaus*. De school was gebouwd van degelijke noordelijke balken (de kolonisten kochten hout van de vloten die vanaf de Zjigoelibergen

of zelfs uit het gouvernement Kazan de Wolga afzakten). De fundering was van steen, voor de stevigheid ingesmeerd met een laag leem vermengd met stro, en het dak was naar de nieuwe mode van blik, dat onlangs in de plaats was gekomen van de uitgedroogde houten planken. De deurposten en de deur werden door Bach elk voorjaar lichtblauw geverfd.

Het schoolgebouw was langwerpig, met zes grote ramen aan weerszijden. Binnen werd bijna de gehele ruimte in beslag genomen door het klaslokaal. Aan de voorzijde waren een keuken en slaapkamer voor de onderwijzer afgeschut. Aan die kant stond ook de grote kachel. Omdat die niet genoeg warmte gaf voor het ruime klaslokaal waren er tegen de muren nog drie ijzeren potkacheltjes neergezet, waardoor het in de klas altijd naar ijzer rook, 's winters gloeiend ijzer en 's zomers nat ijzer. Aan de andere kant stond de kathedra van de meester met daarvoor de rijen banken voor de leerlingen. Op de voorste rij, de ezelsrij, zaten de kleintjes en degenen wier gedrag en ijver te wensen overlieten; daarachter zaten de oudere leerlingen. Verder waren er in het klaslokaal: een groot schoolbord, een kast vol schrijfpapier en landkaarten, een paar zware linialen (meestal niet gebruikt voor waar ze eigenlijk voor bedoeld waren, maar voor pedagogische doeleinden) en een portret van de Russische tsaar, dat hier uitsluitend op bevel van de onderwijsinspectie was verschenen. Gezegd moet worden dat dit portret een bron van extra zorgen was: na de aanschaf ervan had de dorpsoudste Peter Dittrich zich genoodzaakt gezien een abonnement op een krant te nemen om, wat God verhoede, niet het bericht te missen dat er in het verre Petersburg een andere tsaar op de troon was gekomen, waardoor hij bij een volgende inspectie een modderfiguur zou slaan. Vroeger kwamen berichten uit het Russische Rusland in de Duitse kolonie door met een vertraging alsof die zich niet midden in het Wolgagebied bevond, maar ergens in de verste uithoeken van het rijk, zodat verwarring heel goed mogelijk was.

Ooit had Bach ervan gedroomd de wand te versieren met een portret van de grote Goethe, maar van dit plan was niets terechtgekomen. Julius Wagner, de molenaar, die voor zaken dikwijls naar Saratov moest, had beloofd om ‘vooruit dan, die schrijverd te vinden, mocht die ergens in een winkel rondslingeren’. Maar aangezien de molenaar geen enkele liefde voor de poëzie koesterde en hij slechts een vage voorstelling had van hoe de geniale landgenoot eruitzag, had hij zich maar iets in handen laten stoppen: in plaats van Goethe had de schavuit van een uitdrager hem een nogal beroerd portret van een bloedeloze aristocraat met een absurde kanten kraag, een enorme snor en een puntbaardje in de maag gesplitst, dat misschien heel in de verte, bij slechte verlichting, voor Cervantes door kon gaan. De Gnadenthalse kunstenaar Anton Fromm, bekend door zijn beschilderde kisten en plankjes voor vaatwerk, stelde voor de snor en de baard over te schilderen en onderaan het portret, recht onder de kanten kraag, met grote witte letters ‘Goethe’ te schilderen, maar Bach sloeg dit voorstel af. Zo moest de schoolmeester het zonder Goethe stellen, en het onfortuinlijke portret werd op diens nadrukkelijke verzoek aan de kunstenaar gegeven, ‘ter inspiratie en bezieling’.

Na het volbrengen van zijn klokkenluidersplichten pookte Bach de kachels op, zodat de klas bij de komst van de leerlingen warm was, en ging naar zijn hok om te ontbijten. Wat hij ’s ochtends at en dronk kon hij niet vertellen, omdat hij daar niet de geringste aandacht aan besteedde. Slechts één ding kon met zekerheid worden gezegd: dat Bach in plaats van koffie ‘een bruin goedje dat op kamelenpis lijkt’ dronk. In deze bewoordingen had dorpsoudste Dittrich zich uitgelaten toen hij een jaar of vijf, zes terug eens ’s morgens heel vroeg bij de schoolmeester was langsgegaan voor een belangrijke zaak en het ochtendmaal met hem had gedeeld. Sindsdien was de dorpsoudste niet meer bij hem komen ontbijten (en eerlijk gezegd ook niemand anders), maar die woorden

had Bach altijd onthouden. Deze herinnering bezwaarde Bach niet in het minst: voor kamelen had hij altijd sympathie gevoeld.

Om acht uur kwamen de kinderen naar school. In de ene hand een stapeltje boeken, in de andere een bundeltje brandhout of een zak gedroogde mest (behalve door schoolgeld droegen de kolonisten ook nog in natura bij aan de opvoeding van hun kroost, door middel van brandstof voor de schoolkachels). Ze kregen vier uur onderwijs voor de middagpauze en twee uur erna. De school werd trouw bezocht: voor verzuim van zowel de eerste als de tweede helft van de schooldag betaalde de familie van de spijbelaar een boete van drie kopeken. De schoolvakken waren Duits en Russisch, schrijven, lezen, rekenen; de catechismus en Bijbelse geschiedenis kregen ze van Adam Händel, de dorpsdominee. Er was geen onderverdeling in klassen, de leerlingen zaten allemaal bij elkaar: in het ene jaar met z'n vijftigen, in een ander jaar wel met zeventig kinderen. Soms verdeelde de schoolmeester ze onder in groepen en moest elke groep een andere taak uitvoeren, en soms declameerden en zongen ze in koor. Gezamenlijk onderricht was de regel en bij een dergelijk omvangrijk en baldadig auditorium ook de meest effectieve pedagogische methode in de school van Gnadenthal.

In de jaren dat hij onderwijzer was, jaren die allemaal op elkaar leken en zich in niets van elkaar onderscheidden (of het moest zijn dat de school vorig jaar een nieuw dak had gekregen, waardoor het nu niet meer lekte op de kathedraal van de onderwijzer), was Bach er zozeer aan gewend geraakt om steeds dezelfde woorden uit te spreken en dezelfde opgaven uit het sommenboek voor te lezen dat hij zichzelf had aangeleerd om zich binnen zijn eigen lichaam in tweeën te splitsen. Zijn tong herhaalde de zoveelste syntactische regel, zijn hand tikte kalm met de liniaal op het hoofd van een al te spraakzame leerling, zijn benen droegen zijn lichaam langzaam door de klas, maar zijn gedachten... Bachs gedach-

ten sluimerden, werden door zijn eigen stem en gelijkmatige hoofdbewegingen op de maat van zijn ongehaaste stappen in slaap gewiegd. Als hij na een tijdje eens opkeek, dan had hij al niet meer *De Russische taal* van Wolner in handen, maar het rekenboek van Goldenberg, en hadden zijn lippen het niet meer over zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden, maar over rekenregels. En duurde het nog maar even voor de les voorbij was, een kwartier nog maar. Was dat niet heerlijk...?

Het enige onderwerp waarbij zijn geest zijn vroegere frisheid en energie herkreeg, was Duits. Aan schoonschrijven had hij een broertje dood en dus voerde hij de les zo snel mogelijk in de richting van de poëzie: Novalis, Schiller, Goethe. Royaal werden de gedichten over de jeugdige krullenbollen uitgegoten, als water op baddag.

Met de liefde voor poëzie was Bach al in zijn jonge jaren besmet. Toen was het of hij niet op aardappelkoeken en meloenmoes leefde, maar uitsluitend op balladen en hymnen. Hij dacht dat hij daar ook alle anderen mee kon voeden, daarom was hij onderwijzer geworden. Zelfs nu nog voelde Bach wanneer hij op de les zijn geliefde verzen declameerde diep in zijn binnenste, ergens onder zijn borst, een koude siddering van vervoering. Wanneer hij voor de duizendste maal 'Wanderers Nachtlied' voorlas, wierp Bach een blik uit het schoolraam en zag daar alles waarover de grote Goethe had geschreven: machtige donkere bergen op de rechteroever van de Wolga en de eeuwige rust op de steppe aan de linkeroever. En hijzelf, Schulmeister Jakob Ivanovitsj Bach, tweeëndertig jaar oud, in een uniform dat glom van het lange dragen, met verstelde ellebogen en knopen van verschillende kleur, al kaland en met een begin van ouderdomsrimpels – wat was hij anders dan diezelfde *Wanderer*, doodmoe en beklagenswaardig in zijn angst voor de eeuwigheid?

De kinderen deelden de passie van hun leraar niet: hun gezichten, ondeugend of geconcentreerd, afhankelijk van

hun temperament, kregen al meteen bij de eerste versregels een somnambule uitdrukking. De romantici uit Jena of van de Heidelberger school hadden op de klas een betere uitwerking dan een slaapmiddel; eigenlijk was gedichten voorlezen een beter middel om het auditorium rustig te krijgen dan de gewone kreten en klappen met de liniaal. Alleen de sprookjes van Lessing, die de avonturen beschreven van helden die van jongs af aan bekend waren – zwijnen, vossen, wolven en leeuweriken –, wekten bij de meest leergierigen enige belangstelling op. Maar ook die raakten de draad kwijt van het verhaal dat in het strenge en gezwollen Hoogduits werd verteld.

In het midden van de achttiende eeuw hadden de kolonisten allemaal hun eigen taal meegebracht uit hun verre historische vaderlanden: uit Westfalen en Saksen, Beieren, Tirol en Württemberg, Elzas en Lotharingen, Baden en Hessen. In Duitsland zelf, dat inmiddels allang was verenigd en zich nu trots een imperium noemde, waren al die dialecten in een ketel gekookt, als groenten in bouillon, waaruit ervaren fijnproevers – Gottsched, Goethe, de gebroeders Grimm – uiteindelijk een verfijnd gerecht hadden gebrouwen: het Hoogduits. Maar in de kolonies aan de Wolga was er niemand die verstand had van de ‘fijne keuken’ en waren de verschillende dialecten tot één taal vermengd, eenvoudig en eerlijk als uiensoep met broodkorsten. Russisch verstonden de kolonisten met moeite: in heel Gnadenthal was er niemand die meer dan het honderdtal Russische woorden kende dat er op school in was gestampt. Maar die honderd woorden waren ruim voldoende om hun waren op de jaarmarkt in Pokrovsk aan de man te brengen.*

Na school sloot Bach zich in zijn hok op en werkte snel zijn middageten naar binnen. Hij had evengoed met open deur kunnen eten, maar de klink op de deur maakte dat het eten op de een of andere manier smakelijker was, hoewel het meestal al aardig was afgekoeld, om niet te zeggen steen-

koud. Voor een heel schappelijk bedrag bracht de moeder van een van zijn leerlingen Bach dagelijks een bord erwtenpuree of een schotel noedelsoep met melk, de klikjes van de maaltijd van de vorige dag in haar grote gezin. Hij had de goede vrouw natuurlijk kunnen vragen om het eten zo niet gloeiend heet, dan toch lauw op te dienen, maar daar gunde hij zich de tijd niet voor. Ook niet om zijn eten zelf op te warmen, want nu brak de drukste tijd van de dag aan: *het bezoeken*.

Zorgvuldig gekamd en meerdere malen gewassen liep Bach de stoep van het schoolgebouw af naar het centrale plein van Gnadenthal, aan de voet van de majestueuze grijsstenen kerk, met haar wijde schip, het kantwerk van lancetvensters en de kerktoren die leek op een scherp geslepen potlood. Hij koos een richting – op even dagen de kant van de Wolga, op oneven dagen de andere kant – en liep haastig de hoofdstraat door, die breed en kaarsrecht was als een uitgerold stuk van het fijnste laken. Langs de nette houten huisjes met hoge stoepen en fraaie raamkozijnen (de raamkozijnen in Gnadenthal waren in elk geval allemaal fris en vrolijk, hemelsblauw, aalbessenrood of maisgeel). Langs de geschaafde schuttingen met brede poorten (voor de wagens en sleden) en heel lage deurtjes (voor de mensen). Langs de bootjes die in afwachting van hoogwater met de kiel omhoog lagen. Langs de vrouwen met emmers bij de put. Langs de kamelen die bij de petroleumwinkel waren vastgebonden. Langs het marktplein met in het midden drie machtige olmen. Bach liep zo hard, zo luid knerpten zijn viltlaarzen in de sneeuw of plensden zijn schoenen door de voorjaarsmodder, dat je zou denken dat hij tientallen zaken had die geen uitstel duldden en die allemaal uiterlijk vandaag afgehandeld moesten worden. En zo was het ook.

Eerst de Kamelenbult beklimmen en zijn blik laten glijden over de Wolga die zich tot aan de horizon uitstrekt: hoe staat het vandaag met de kleur van het water en hoe door-

schijnend is het? Hangt er geen mist boven? Zijn er veel meeuwen? Slaan de vissen met hun staarten in de verte of wat dichterbij de oever? Dat alles bij warm weer. En als het koud was: hoe dik is de sneeuwlaag op de rivier, is die soms ergens gesmolten, zodat er ijs glinstert in de zon?

En vervolgens het hele dal langs lopen, de Aardappelbrug oversteken naar de Soldatenbeek, die zelfs bij de ergste koude niet bevroest, en daar een slok water uit drinken om te zien of de smaak van het water niet is veranderd. Een blik werpen in de Zwijnenholten, waar de klei voor de beroemde Gnadenthalse bakstenen wordt gewonnen. (Aanvankelijk werd die klei gewoon met hooi vermengd. Maar op een keer hadden ze er voor de lol koeienmest door gedaan en ontdekt dat deze samenstelling de bakstenen waarlijk keihard maakte, welke laatste ontdekking ten grondslag lag aan het bekendste plaatselijke gezegde: ‘Een beetje stront kan geen kwaad.’) Langs de Salmiakbeek tot het Ravijn van de Drie Ossen, waar het veekerkhof van het dorp zich bevond. En dan snel verder, door de Bramenkuil en het Muggendal naar de Muldersheuvel en de Domineesplas, met daar niet ver vandaan het Duivelsgrafje...

Wanneer Bach tijdens zijn ‘bezoeken’ een onregelmatigheid ontdekte – een wegpaal op de slederoute die in een sneeuwstorm omver was gewaaid, of een scheefgezakte brugpeiler –, dan ging er direct een steek door hem heen. Zijn buitengewone opmerkzaamheid maakte het leven voor Bach tot een kwelling, want elke verstoring van de normale wereld bracht hem van zijn stuk; zo onverschillig als zijn hart tijdens de schooluren tegenover zijn leerlingen was, zo hartstochtelijk en vurig werd het als het ging om de voorwerpen en details van de wereld om hem heen tijdens zijn wandelingen. Bach maakte niemand deelgenoot van zijn waarnemingen, maar wachtte elke dag ongerust tot de fout was hersteld en de wereld weer in zijn oude – juiste – staat was hersteld. Dan werd hij weer rustig.

Als de kolonisten de schoolmeester zagen – met immer gebogen knieën, een stijve rug en het hoofd tussen zijn kromme schouders –, dan riepen ze hem soms om een praatje te maken over de vorderingen van hun kroost. Maar Bach, higgend van het snelle lopen, antwoordde altijd met tegenzin en heel kortaf: zijn tijd was kostbaar. Om dit te benadrukken haalde hij zijn horloge uit zijn zak, wierp er misnoedig een blik op, kapte het gesprek haastig af en rende hoofdschuddend verder.

Er moet worden opgemerkt dat zijn haast nog een andere reden had: Bach stotterde. Aan deze kwaal leed hij sinds een paar jaar en alleen als hij niet op school was. Bachs getrainde tong werkte tijdens de lessen perfect, zonder een enkele hapering sprak hij de lange woordsamenstellingen van het Hochdeutsch uit en begaf zich zonder problemen in zulke lange frasen dat de meeste leerlingen het begin al vergeten waren wanneer hun leraar bij het eind was gekomen. Maar diezelfde tong weigerde opeens dienst wanneer Bach in gesprekken met zijn dorpsgenoten op het dialect overging. Uit het hoofd stukken uit het tweede deel van *Faust* reciteren, dat wilde zijn tong best. Tegen de weduwe Koch zeggen: ‘die nietsnut van u lummelt maar een beetje rond!’, dat kreeg hij met geen mogelijkheid uit zijn mond, dat bleef bij elke lettergreep steken en kleefde aan zijn verhemelte als een te grote, ongere noedel. Bach meende dat zijn stotteren in de loop der jaren erger was geworden, maar of dat vermoeden juist was, was moeilijk vast te stellen: hij sprak steeds minder met de mensen.

Na zijn ‘bezoeken’ (soms tegen zonsondergang, en dikwijls ook als de avond al was gevallen) keerde hij moe maar volkomen voldaan naar huis terug. Vaak met natte voeten, met wangen die gloeiden van de wind en een hart dat bonste van vreugde – hij had zijn dagelijkse beloning verdiend: het avondlijke leesuurtje. Na zijn laatste taak voor die dag te hebben volbracht (precies om negen uur de klok luiden), leg-

de Bach zijn natte kleren op de kachel, warmde zijn voeten in een bak met een gloeiend heet tijmaftreksel, dronk heet water tegen de verkoudheid en ging in bed liggen met een boek, een oud deeltje in een kartonnen band met de half uitgewiste naam van de auteur op de kaft.

De kronieken over de landverhuizing van Duitse boeren naar Rusland verhaalden over de dagen dat de eerste kolonisten op uitnodiging van keizerin Catherina per schip in Kronstadt aankwamen.* Bach was gekomen tot het moment waarop de monarch in eigen persoon naar de aanlegplaats was gekomen om haar dappere landgenoten te verwelkomen: 'Kinderen mijn,' schalt haar stem terwijl ze op haar paard heen en weer rijdt voor de rijen van haar tijdens de reis geheel verkleumde landgenoten. 'Nieuw aangekomen zonen en dochters van Rusland! Met vreugde nemen wij u onder onze betrouwbare vleugels en beloven u bescherming en ouderlijke zorg! In ruil daarvoor verwachten wij gehoorzaamheid en vlijt, voorbeeldige ijver, onversaagde dienstbaarheid aan uw nieuwe vaderland! Wie daar niet toe bereid is, kan nu meteen de terugreis aanvaarden! Mensen met een wankel gemoed en zwakke handen kunnen wij in het Russische Rijk niet gebruiken!...'

Verder dan deze geestverheffende scène was Bach nooit gekomen: onder het donzen dekbed werd zijn lichaam, vermoeid door zijn wandeling, zacht als een met warme jus overgoten gekookte aardappel; de handen die het boek vasthielden zakten langzaam omlaag, zijn oogleden vielen dicht, zijn kin zakte op zijn borst. De regels die hij zojuist had gelezen vloeiden weg in het gele licht van de petroleumlamp, klonken in verschillende stemmen en doofden snel uit, getransformeerd tot een diepe slaap. Het boek viel uit zijn vingers en gleed langzaam over het dekbed naar beneden, maar de klap van iets wat op de vloer viel kon Bach al niet meer wakker maken. Hij zou stomverbaasd zijn geweest als hij ontdekte dat hij al meer dan twee jaar aan die befaamde kroniek bezig was.

Zo stroomde het leven voort: rustig, vol piepkleine vreugden en onbeduidende zorgen, geheel naar tevredenheid. In zeker opzicht gelukkig. Je zou het zelfs eerzaam kunnen noemen, als er niet één omstandigheid was geweest. Schoolmeester Bach had één allesoverheersende hartstocht die hij waarschijnlijk nooit zou kunnen overwinnen: hij hield van noodweer. Niet als een vreedzame schilder of een brave dichter die vanuit het raam van zijn huis het woeden der elementen gadeslaat en zijn inspiratie voedt met de luide klanken en felle kleuren van het noodweer. O, nee! Bach hield van stormen zoals een reddeloos verloren alcoholist houdt van wodka uit aardappelschillen, of een morfinist van morfine.

Telkens – gemiddeld twee- of driemaal per jaar, in het voorjaar en de vroege zomer – wanneer het uitspansel boven Gnadenthal een loodgrijze dreigende kleur kreeg en de lucht zo doordrenkt was van elektriciteit dat zelfs het knippen van je wimpers blauwe vonken veroorzaakte, voelde Bach een vreemde, steeds sterkere tinteling in zijn binnenste. Of het zijn bloed was dat door een bijzondere chemische samenstelling zo heftig reageerde op de prikkelingen van de magnetische velden, of de door een ozonroes veroorzaakte vederlichte samentrekkingen van zijn spieren, dat kon Bach niet zeggen. Maar opeens verloor hij de controle over zijn lichaam: zijn skelet en spieren leken niet meer onder zijn huid te passen en scheurden hem uiteen, zodat hij dreigde te barsten, zijn hart ging als een razende tekeer in zijn keel en in zijn vingertoppen, en in zijn hoofd dreunde het alsof iets hem riep. Die roep bracht Bach naar de velden, de steppe, waarbij hij de deur van de school wijd openliet. Wanneer de kolonisten haastig hun vee bijeendreven en in de omheinde ruimtes opsloten, wanneer de vrouwen hun kinderen en net geplukte bundels lisdodden tegen de borst klemden en naar het dorp renden om het onweer te ontvluchten, dan ging Bach het juist tegemoet. De hemel, gezwollen van de wolken en daardoor bijna rakend aan de aarde, ruiste,

kraakte, rommelde; dan opeens een witte flits, een harts-tochtelijk en diep gekreun, en daar stroomde als uit een grote teil het water op de steppe neer – het noodweer was begonnen. Bach rukte de kraag van zijn hemd open en ontblootte zijn scharminkelige borst, gooide zijn hoofd in zijn nek en opende zijn mond. Het water gutste langs zijn lichaam en stroomde over hem heen, zijn voeten voelden bij elke nieuwe donderslag de aarde trillen. Steeds vaker flits-te de bliksem – geel, blauw, donkerpaars – nu eens boven zijn hoofd, dan weer binnen in zijn hoofd. Het getintel in zijn spieren bereikte een climax; bij de zoveelste donderslag scheurde Bach in duizend kleine stukjes uiteen en vloog uit over de steppe.

Pas veel later kwam hij tot zichzelf, liggend in de modder, met schrammen op zijn gezicht en klissen in zijn haar. Zijn rug deed zeer alsof hij een pak slaag had gehad. Hij stond op, strompelde naar huis, waar hij gewoonlijk tot de ontdekking kwam dat alle knopen op de kraag van zijn hemd met wortel en tak waren uitgerukt. Achter hem scheen een sappige regenboog, en soms wel twee, het blauw van de hemel drong weer tussen de flarden wolken door, die over de Wolga wegdreven. Maar zijn hart was te uitgeput om te kunnen genieten van deze vredige schoonheid. Bach haastte zich naar zijn school toe, met zijn handen voor de gaten op zijn knieën, andermans blikken zo veel mogelijk ontwijkend, bedroefd en beschaamd over zijn doelloze hartstocht. Deze vreemde gril was niet alleen beschamend, maar ook gevaarlijk: op een keer was er niet ver van hem vandaan een koe, die van de kudde was afgedwaald, door de bliksem getroffen, een andere keer was een eenzame eik verbrand. En het joeg hem ook nog op kosten – het geld dat hij alleen al aan knopen kwijt was! Maar Bach was niet in staat zich te bedwingen en in zijn huis of op de stoep van de school van het onweer te genieten. De mensen in Gnadenthal waren van de voorjaarseigenaardigheden van de schoolmeester op de hoogte, maar oordeel-

den er mild over: ‘Ach, nou ja, wat kun je anders verwachten... van zo’n geleerde, hè?’

2

Maar op een dag nam het leven van Bach een volstrekt andere wending.

Die ochtend ontwaakte hij in een opperbeste stemming. Zijn uitstekende humeur werd veroorzaakt door de helderblauwe meihemel die door een kier in de gordijnen naar binnen keek, door de overmoedige brutaliteit van de wolken die langs die hemel joegen, en vooral door het feit dat de lente was aangebroken en daarmee de schoolvakanties.

In Gnadenthal duurde de school tot Pasen. Dan was er een dienst in de feestelijk versierde kerk, bewonderde men de kaarsen die ter gelegenheid van de feestdag waren ontstoken, gaf men elkaar zoetigheden en gekookte eieren cadeau, bracht men bezoeken aan de overledenen op het kerkhof en aan de levenden in naburige dorpen, at men zijn buik vol aan ‘glaskaas’ en ambergele roomboter, en daarna spanden de kolonisten al hun trekdieren in en trokken met het hele gezin naar de steppe om te gaan ploegen. Thuis bleven enkel tandeloze oude vrouwtjes achter, en baby’s, kleuters en vrouwen wier huishoudelijke taken zo omvangrijk waren dat ze niet konden worden gemist. Enkele weken lang ploegden de kolonisten vanaf de laatste ochtendsterren tot de eerste sterren ’s avonds de steppe om. Om twaalf uur ’s middags verzamelden ze zich bij een vuur om hun aardappelsoep te slurpen en die weg te spoelen met ‘steppethee’ van driemaal gekookt zoethout met een snufje tijm en wat vers geplukt steppegas.

Toen hij de ochtend tevoren de klok van de school luidde, wist Bach dat er maar weinigen waren die hem hoorden: de wagens met de ploegers waren ’s nachts al de steppe in getrokken, bij het vage schijnsel van de afnemende